

правду“, „Про гетьмана Сагайдачного“, „Оповідання про славне військо запорозьке низове“. Правда, деякі наші історики (акад. М. Грушевський, проф. В. Біднов, проф. О. Терлецький і ін.) знаходять багато історичних хиб в оповіданнях А. Кащенко, пояснюючи це тим, що А. Кащенко не завше використовував для своїх оповідань вірогідний матеріал. Нехай буде так, але цінність оповідань А. Кащенко полягає в тому, що вони виховували в нашій молоді національну свідомість та заохочували її до глибшого студювання історії України.

Всеж і ці критики не заперечують деяких додатніх рис в історичних оповіданнях А. Кащенко. Так, проф. В. Біднов признається, що „чогось ліпшого для наших мас народніх, для нашої шкільної молоді поки що ми не можемо дати*). Акад. М. Грушевський, вказуючи в рецензії на „Великий Луг Запорозький“, що „з наукового становища відчувається в книжці недостача знайомости з старими джерелами“, всеж визнає, що „книжку дійсно належить прочитати кожному, хто цікавиться Запо-

*) В. Біднов. „Спомини про Адріяна Кащенко“. „Літ. Наук. Вістник“, ч. VII, 1923 р.

рожжям чи з наукового становища, чи просто як цікавим кутком України**).

Рівнож проф. О. Терлецький в своїй рецензії на „Оповідання про славне військо запорозьке низове“ підкреслює, що „найслабше представлене політичне становище Січи“, але визнає, що „книжка заслугує на особлившу увагу. Виклад дуже цікавий, і книжку читається немов повість. А спосіб представлення такий приступний, що книжка зрозуміла для кожного***).

Завдяки тому, що історичні оповідання А. Кащенко надзвичайно живо й приступно описують славне минуле Запорожжя, а головне — пробуджують в читачеві національну свідомість, вони й по цей час не втратили свого значіння. При перевиданні надалі історичних оповідань А. Кащенко належить в примітках подавати виправлення історичних хиб.

Зрозуміла річ, що на Сов. Україні історичні оповідання А. Кащенко підлягають забороні на тій підставі, що вони сіють ненависть до росіян... На жаль, і в Польщі заборонені цензурою деякі твори Кащенко.

** Див. „Україна“, кн. 4., 1924 р.

*** Див. „Народня Просвіта“, ч. 6, 1923 р.

Н А Ш І Ш Е Л Е С Т І В К И.

(З циклю: „Гріхи наші“).

Написав М. ЛЕВИЦЬКИЙ.

Переходячи до шелестівок, почнімо по порядку азбуки з губних звуків.

Наші губні (б, в, м, п) твердіші за московські; вони ніколи не м'ягшаються й не люблять поруч себе м'яких йотованих голосівок: настільки не люблять, що правопис УАН відгороджує їх від йотованої голосівки апострофом.

Українське:	Московське:
голуб, голуба,	голубь, голубя,
кров, знов,	кровь, вновь,
мясо, вим'я (УАН м'ясо, вим'я),	мясо, вымя,
степ,	степь.

Губного звука „ф“ нема в українській мові; він їй настільки чужий, що в іменах власних (здебільшого грецького походження), які від-віку стали нашими, мова наша намагається замінити той неприродний їй „ф“ іншими звуками:

хв — Хведір, хвїртка,
х — Хома, Хима, Хотина,
п — Пилип, Панас, Нечипір,
т — Текля, Тодос.

І, коли ми зберегли в азбуці той чужий звук і літеру для нього, то тільки для чужих імен і слів неприсвоєних, щоб не калічити їх: форма, фабрика, фотографія, Франція і т. д.; та й то народня мова де-які з тих чужих слів переробляє вищенаведеними замінами: хворма, штрап, пранці.

Це одначе, не дає нам права вульгаризувати чужі слова в популярній літературі, як це робив де-хто на Великій Україні, підробляючися під народню мову: *хвальшивий* і т. под.

Звуки г (h) і г (g) яскраво виявляють протилежність між українською та московською звученю: у нас скрізь панує г, а звук г зустрічається дуже рідко (ганок, гедз, гудзик, дзига), а в мос-

ковській мові як виїмок зустрічається г, а то все буде г. Ця протилежність така ґрунтовна й глибока, що чинить вона непереможні труднощі москвинам, коли вони хочуть навчитися нашої мови. Легше їм навчитися по німецькому й цілком правильно вимовляти: haben, Hering, hoch, ніж вимовити як слід українське: глина, година, гатити, голий, голова.

В чужих словах та іменах власних ми повинні дуже уважно відрізняти ті два споріднені звуки: Гюго, гугеноти, гармонія, гангрена, Гельсінґфорс і т. д.

Зубні звуки д, т, з, с, а також л і н (а до них і шипячі ж, ч, ш, про які скажемо далі), в нашій мові відрізняються від тих самих звуків у московській мові тим, що вони подвоюються, коли за зм'ягшеним таким звуком іде ще зм'ягшена йотована голосівка. І цей закон звучні нашої теж дуже відрізняє нашу мову від московської і ставить москвинам великі труднощі при вивченні нашої мови:

мідь — міддю (моск. мѣдь — мѣдью)
сіль — сіллю (моск. соль — солью)
жить — життя (моск. жити — житье)
колосся (моск. колосья)
Зарічча (моск. Зарѣчье)
клочча (моск. клочья)
Підляшша (моск. Подляшье)

корінь — коріння (моск. корень — коренья) і т. д. Не буде того подвоєння, коли стоїть вкупі дві шелестівки (бо при подвоєнні їх сталоб рядом три): щастя, листя, дрантя.

Таке подвоєння іноді буває і в початку корінем слів: ззісти (моск. съѣсть), ллеться (моск. льется), — і тут часто роблять помилки наші люди на письмі.

Щож до наших шиплячих звуків: **ж, ч, ш, щ**, то різниця їх, порівнявши з такими-ж московськими, дуже велика. Колись вони були м'які й залюбки приймали м'ягшення; докази цьому ми маємо в тому, що слова з шиплячим звуком у кінці коріння свого відмінюються по м'якій відміні: небожеві, ножем, квачеві, квачем, грошем, хрущем, дощем (як: ковалеві, ковалем, конем, учителеві, вчителем); можливо, що тоді й вимовлялися вони м'ягше. Але з бігом віків стали вони твердіші й ніні стверділи так, що ніяким чином, як і губні звуки наші, не терплять коло себе м'ягшення (**ь**), ні м'якої йотованої голосівки; проте, коли треба їх ізм'ягшити, то відбувається своєрідне фонетичне явище: вони подвоюються, але йотовану м'яку голосівку, що йде за ними, переводять у тверду, не йотовану: Зарічча, клочча, (Зар'чье, клочья), піддашша, збіжжа, подружжа (порівняй моск.: оружье). Тільки звук **щ** не подвоюється, бо він уже й так складається з двох шиплячих (**шч**).

Московська-ж мова залюбки м'ягшить свої шиплячі звуки: рожь, вошь, печь, ходишь, а в живій мові м'ягшить їх навіть там, де не треба: чюда, ащющяю і т. под.

Отже наші не зовсім розмосковлені українці роблять у письмі помилки на московський штиб: ніч, ходишь і т. под.

В де-яких діалектах наших (околиці Києва, Василькова) народ без потреби м'ягшить шиплячі звуки: лошя, курчя і т. д. Може тому наша Академія Наук дозволила писати дwoяко: збіжжа й збіжжя, клочча й клочья і т. д.

Значно твердіше наше **р** за московське й має воно нахил твердішати й далі; це помітно в наших діалектах, особливо в західніх: лівобережці кажуть: рябий, рядно, рятувати, а на Волині, Поділлю та в Галичині: рабий, радно, ратувати. Кінцеве **р** у нас теж тверде: тепер, лікар (моск. теперь, л'їкарь). Своєю твердостю наше **р** наближається до губних звуків: воно не любить коло себе **ь** і йотованої голосівки, не подвоюється і часто відділяється від м'якої голосівки апострофом: пір'я, подвір'я. Тому помилку роблять ті, що пишуть: пірря, подвірря.

Звуки **л** і **н** в українській мові м'ягші за відповідні московські; тому наша мова не потребує м'ягшити **н** перед шиплячими, а в московській мові це потрібно: точний, менший, інший (моск. тоньше, меньше).

Наше **л** є середне між романським **l** та московським **л**. Яскраво ця м'якість чується в середній Наддніпрянщині (Переяславщина, Черкащина), де **л** вимовляється приблизно так: *шукала свого чольовіка, бідна гольовонько*. У старих документах ми знаходимо таке писання: *Полша, Хмельниченко, албо*; видима річ, що й тоді **л** вимовлялося настільки м'яко, що вважалося за зайве ставити при ньому ще знак м'ягшення (**ь**).

Може тому наддніпрянське вухо прикро реагує на галицьке писання: фільольогія, льокавт, Льондон, фльота, бо й без того **ь** ці слова вимовлялись-би з напів м'яким **л** близько до оригіналу.

* * *

Щоб закінчити розділ про звучну, треба сказати де-що про асиміляцію, себ-то уподоблення звуків, бо й тут робляться помилки, що правда не дуже великі й то переважно на письмі.

Закон асиміляції полягає в тому, що коли рядочком стоять два тверді звуки **і**, в відмінах слова, один із них зм'ягшиться, то „за компанію“ з ним м'ягшиться й сусідній твердий; дзвінкий звук перед тихим сам стає тихий.

Це видно буде з прикладів:

Наталка — **л і к** обидва тверді.

Натальці — **к** зм'ягшилося в **ц**, а за ним зм'ягшилося й **л**.

Тарілка — на тарільці, гилка — на гильці і т. д.

Більшина шелестівок ділиться на дзвінкі й тихі; вони споріднені між собою: коли дзвінкий звук вимовити пошепки, то він брентить, як тихий.

б — **п** (баба пошепки брентить: папа)

в — **ф** (вода пошепки брентить: фота)

г — **х** (гора пошепки брентить: хора)

г — **к** (гедз пошепки брентить: кец)

д — **т** (дід пошепки брентить: тіт)

ж — **ш** (жаба пошепки брентить: шапа)

з — **с** (заяць пошепки брентить: саяць)

дж — **ч** (джерело пошепки брентить: черело)

дз — **ц** (дзвін пошепки брентить: цфін).

Звуки **л, н, м і р** суть середні між дзвінками й тихими.

З цієї-ж таблички видно, що звуки **дж** і **дз** суть дзвінкі, тільки не маємо для них окремої літери, а для тихих маємо (**ч** і **ц**); іноді **д** стоїть незалежно від **ж** і **з**; тоді буде й два окремі тихі: підживитись (тихі: пітшивитись), підзивати (тихі: пітсивати).

Отже здебільшого в приростках, роблять помилки проти асиміляції.

Як писати: **розпалити чи роспалити?**

В силу закону асиміляції дзвінке **з** перед тихим **п** повинно само стати тихе (**с**), отже треба писати: **роспалити**. **Розбивати** — повинно стояти **з**, бо далі йде дзвінкий **б**. І далі:

зварити — **сформувати** (а не зформувати), **згадати** — **сховати** (а не зховати),

згедзатись — **скалічити** (а не зкалічити), **роздивитись** — **ростопитись** (а не розтопити),

розжувати — **росшукати** (а не розшукати).

Тільки приросток **без** не міняє свого й перед тихим звуком: безталанна, безпечний, безконечний і т. д.

*

* *

Закінчуючи цей розділ про звучну, ще раз підкреслимо два найтяжчі гріхи щодо неї:

1. Нехтування закону про перехід **о і е** в **і** в закритих складах: Петрів — Петріва (зам. Петрова).

2. Невикористовування всіх засобів наших для милозвучності: щоб в свій час зам. щоб у свій час і т. д.

УВАГА: До питання нашої мови були вже такі статті в „Житті і Знанні“: К. Кисілевського: Що треба нам знати про нашу мову (ч. 13, 1928, стор. 1 і слід.); його ж, Як дбати про красу й правильність мови (ч. 15, 1928, стор. 79 і слід.); І. Велигорського, Мова й правопис (ч. 30, 1930, стор. 189 слід.); його ж, Чому мова змінюється (ч. 34-35, 1930, стор. 308 слід.); М. Левицького, Місце української мови серед інших словянських мов (ч. 39, 1930, стор. 68 слід.); його ж, Чи вбога й груба наша мова? (ч. 40, 1931, стор. 98 наст.); його ж, Наші голосівки (ч. 41, стор. 138 наст.).